

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ VE NECMETTİN SADAK

Ayşegül ŞENTÜRK*

Öz

Bugün uygulana gelmiş sistemler içinde kötünün en iyisi olarak kabul edilen demokrasi, en kolay sistem değildir. Hukuk üstünlüğünün olduğu, eğitim düzeyi yüksek, ekonomik refah içinde yaşayan, milli kültürü sağlam toplumlara korkmadan, mutlu ve huzurlu bir idare sağlayan demokrasi, sayılan özelliklerin tam olmadığı ülkelerde bazı sıkıntılara yol açabilmektedir. 20. yüzyılın başlarında demokrasi konusunda fazla deneyimi olmayan Türkiye, cumhuriyet rejimini kabul ettikten sonra çok partili hayatın denemelerini yapmış ancak başarılı olamamıştır. 1945 yılına gelindiğinde Türkiye’de siyasi ortam iç ve dış koşullarla demokratik hayat için olumlu hatta zorunlu hale gelmiş ve çok partili hayata geçilmiştir. Ancak pek çok genç demokraside olduğu gibi Türkiye’de de “daha iyi bir demokrasi”nin nasıl olacağı konusunda farklı görüşler, uygulamalar ortaya konmakta ve bazı sorunlar yaşanabilmektedir. Demokratik sisteme geçişte oldukça önemli bir zaman dilimini oluşturan 1945-50’li yıllara siyasetçi ve gazeteci kimliği ile bizzat şahitlik etmiş olan Necmettin Sadak, dönemin olaylarını gazetesi Akşam’da kaleme almıştır. Bir başyazarın bakış açısına yönelmek, o yılları daha iyi anlamamıza ve yorumlamamıza katkıda bulunacağı gibi, günümüzdeki bazı sorunların geçmişle olan bağlantısını kurmamıza da yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Demokrasi, Çok Partili Hayat, Necmettin Sadak, Akşam.

TRANSİTİON PROCESS INTO MULTI-PARTY SYSTEM AND NECMETTİN SADAK

Abstract

Democracy which is regarded as the best of the worst system to be applied is not the easiest one. Democracy has the rule of law and it provides the society with a high education level, and they thus live in economic prosperity without fear, yet with happily and in peace. However, it can lead to some problems in the countries in which all these prospects are not seen. Turkey, which has not got much experience concerning democracy in the beginning of the 20. Century, tried to venture into multiparty regime upon accepting republic system, yet it was not successful. By 1945, political environment in Turkey was suitable or even necessary for

* Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, (aysegulsenturk@sdu.edu.tr).

democratic life concerning internal and external conditions and multiparty regime therefore was realized. However, as in many young democracies, Turkey has also some problems regarding how a “better democracy” will be achieved and which applications might be encountered. Necmettin Sadak who lived personally with his politician and journalist identity during 1945-50s which are very important time period in transition to democracy, wrote about the events of the period in a newspaper called Akşam. To turn a lead into an author perspective will both provide us with a better understanding and interpretation, and it would also help us draw a link between today’s some problems and past ones.

Keywords: Turkey, Democracy, Multi-party Life, Necmettin Sadak, Akşam.

Giriş

Kemalizm’in ideolojileştirilmesi çabalarına resmi sosyolojinin yazıcısı ve öğreticisi olarak katkıda bulunan bir bilim insanı ve düşünür; Durkheim-Gökalp çizgisinde bir pozitivist; solculuğu milli kabul eden ancak sosyalizmi ekonomik bir model olarak mahiyeti gereği beynelmilel kabul eden bir sosyalist; içinde bulunulan şartlar gereği ekonomik liberalizmin Türkiye’de uygun bir sistem olmadığını savunan ancak tek parti rejimini demokrasiye geçişte bir ara rejim olarak görerek siyasi liberalizm, çok partili hayat ve sosyal demokrasiye özlemine dile getirecek kadar demokrat; ulus ve ulusçuluğun dil ve kültür üzerine oturması gerektiğini savunan bir milliyetçi; gazeteci, sosyolog, bilim insanı, siyasetçi, devlet adamı özellikleriyle çok yönlü bir kişilik...

Kendisinde bu kadar çok meziyeti barındıran ve çoğu kimsenin pekte aşına olmadığı, tarihin derinliklerinde kalmış bu isim Necmettin Sadık Sadak’tır. Avrupa’da hukuk eğitimi almış olan hâkim Şehabettin Bey’in oğlu olarak 1890’da Isparta’da dünyaya gelen Sadak, Galatasaray Lisesi’nden mezun olduktan sonra Fransa’da Lyon Üniversitesinde Eğitim Bilimleri diploması alarak yüksek öğrenimini tamamlamış ve Fransa’da yayımlanan Progress gazetesinde yayın hayatına ilk adımı atmıştır. 1914 yılında Türkiye’ye döndükten sonra İkdam ve Vakit gazetelerinde yazılar yazan Sadak, 1918’de birkaç arkadaşı ile birlikte Akşam Gazetesini kurmuş ve 1953 yılındaki ölümüne kadar aynı gazetede başyazarlık yapmıştır. Bu dönemde; Milli Mücadeleden Modern Türkiye’nin doğuşuna, gündelik hayattan siyasete, iç politikadan dış politikaya, sistem ve ideolojilerle, tek partili hayattan demokrasiye kadar pek çok yazı yazarak aktif ve verimli bir yazın hayatının içinde olmuştur. Tek partili hayattan çok partili hayata geçişin sadece tanıklığını yapan bir gazeteci olarak değil, o dönemin siyasi aktörlerinden biri olarak da yaşananları gazetesinde kaleme almıştır. Çalışmamızın konusunu da, resmi olduğu kadar gayri resmi kanallardan bilgi sağlaması ile kamuoyu oluşturmada ve kamuoyunu etkilemede önem taşıyan ve dönemin olaylarına kayıt sağlayan gazetesindeki yazılarıyla Necmettin Sadık Sadak’ın demokrasi hakkındaki görüşleri oluşturmaktadır.

1923-1945 Yılları Arası Görüşleri

Sadak'ın demokrasi anlayışını yaptığı cumhuriyet tanımından açıkça anlamak mümkündür. Sadak, en iyi hükümet şekillerini sosyolojik sebepler dolayısıyla otorite kuvveti olan ulusal hareketlerden doğan hükümetlerde görmektedir. Ona göre böyle hükümetler ulusal vicdanın ve ulusal iradenin deyimidir. Ulusal vicdanın doğurduğu kuvvet ve halk devrimlerinden çıkan demokrat hükümet şekli ise cumhuriyettir¹. Cumhuriyetçi bir bireyin, hürriyet ve muhalefetten korkmaması gerektiğini belirtir. Çünkü cumhuriyete olan inanç ancak onu uygulamakla gösterilebilir.

Partiler olmadan demokrasinin olamayacağını belirten Sadak, Cumhuriyet Halk Partisinin kuruluş zamanındaki gayenin, vatani düşman istilasından kurtarmak olduğunu, bu sebeple de bu cemiyete fikir ve kanaat farkı gözetilmeden her çeşit vatanseverlerin -padişahçılar, halifeciler, şeriatçılar, komünistler, halkçılar, derebeyleri, cumhuriyetçiler, laikler, idealistler- katılıp birlikte çalıştıklarını belirtir². Lozan antlaşmasından sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından Halk Partisi Tüzüğü ilan edildiğinde de inançları, düşünceleri, kanaatleri bu prensiplere uymayan mebuslar –sırf vatanseverlikleri ve Mustafa Kemal'e bağlılıkları yüzünden- partide kalmışlardı. Çünkü o zamanki şartlarda partiden ve Mustafa Kemal'den ayrılmak milli birliği bozmak sayılıyordu. Ancak sonradan değişen şartlarla, siyasi partilerin Türkiye'de de bir kanaat ve inan meselesi şeklini aldığını belirten Sadak, buna rağmen CHP teşkilatının başlangıçtaki homojen olmayan durumunu devam ettirdiğini belirtir. Siyasi bir partinin kuvvetlenmesinin ilk şartı, onu teşkil eden insanlar arasında siyasi, sosyal ekonomik prensiplerde sıkı kanaat birliği olmasıdır. Sonraları Halk Partisinden ayrılarak kurulan partilerin, belli başlı meslek ve kanaat farkından doğmadığını belirten Sadak, mebusların muhtelif fikir ve kanaat merkezleri etrafında toplanmamasını gayri tabii³ kabul eder. Sadak'a göre Demokrat Parti de dâhil CHP'ne karşı kurulan muhalif partilerin bir şahsiyeti olmadığı gibi, özellikle de DP, açık ve belli fikir ve kanaatler etrafında toplanmaktan ziyade karışık bir hoşnutsuzluklar kitlesini temsil etmekteydi⁴.

Cumhuriyetin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Şeyh Sait isyanıyla bağlantılı olduğu iddiasıyla kapatılmasının ardından⁵, 1930 da çok partili hayata geçmek için ikinci deneme yapıldı. 1930

1 Necmettin Sadık Sadak, *Toplumbilim Sosyoloji*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948, s.84.

2 Sadak, "Mecliste Tenkit Nasıl Meşru Olur", *Akşam*, 4 Kasım 1923..

3 Sadak, "Halk Hükümetinde Fırkalar Zaruridir", *Akşam*, 31 Ekim 1924.

4 Sadak, "CHP'ni ve Hükümetlerini Bekleyen Ağır Vazifeler", *Akşam*, 20 Ağustos 1947.

5 Yıllar sonra Sadak tek partili otoriter sistemle ilgili görüşlerini şu satırlarla açıklayacaktır: "Kemalist rejim, Türkiye'yi kurtuluşa ulaştırmak için, dışarıda olduğu kadar, içeride de düşmanlarla uğraşmak zorunda kaldı; saltanatı ve hilafeti devirdi, cumhuriyeti ve halkçılığı benimsedi, medreseleri kapattı, laik devlet kurdu. Fakat cumhuriyetçi, demokratik, halkçı, laik Türkiye otoriter bir devlet oldu diyenler var. Doğrudur ve buna iki sebep vardır. Biri, yeni kurulan devletin içeriye ve dışarıya

Türkiye'sinin dışarıdan bakılınca bir diktatörlük manzarası çizmesi, ekonomik uygulamalardan memnuniyetsiz olan halkın hedef tahtasında iktidar partisinin olması bir muhalefet partisinin varlığını gerekli kılınca, Atatürk'ün isteği ile yakın arkadaşı Fethi Bey tarafından 12 Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Sadak'a göre bu parti aslında cumhuriyetçi olmayan ve CHP'ne karşı olanlar ile CHP'ne kırgın olanlar ve cumhuriyetçi olup da CHP'nin politikalarını beğenmeyen gayrimemnunlardan oluşuyordu⁶. Yeni fırkanın kurulması hayli iyimser bir hava içinde olmuşsa da partinin kendisini feshetmesi uzun sürmedi. İnkılaplara karşı olan güçlerin partiye sızması ve rejimin tehlikeye girmemesi için partinin kendini feshettiği şeklindeki yaygın kanının aksine, Fethi Bey (Okyar) ve Ahmet (Ağaoğlu) Bey'in görüşüne göre SCF'nın halk tarafından gördüğü rağbete CHP katlanamamış ve iktidarı yitirmesi olasılığı belirince de partinin kapatılması için baskı yoluna sapsınmış, olaylar çıkarmış, çıkaramadığında ise husumeti körüklemişti⁷.

Serbest Fırka deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Türkiye'de köklü değişimler oldu. 1929 dünya ekonomik krizinden Sovyet Rusya ve İtalya gibi totaliter ülkelerin fazla etkilenmemesi, bu rejimlerin demokratik sistemlere göre daha başarılı, etkili ve verimli olarak görülmesine neden oldu ve totaliter rejimler dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hayran kitleleri kazanmaya başladı. Menemen olayından sonra tek parti otoritesi iyice pekişti, 1935 kurultayı ile de devlet ve parti adeta bütünleşti. Bu durum az gelişmiş ülkelerde iktidarı oluşturan grubun siyasi örgütü ile devlet kurumu arasındaki ilişkilerin iç içe olması şeklinde yorumlandı⁸. Türkiye'de bu dönem CHP'nin kendisine model olarak İtalya'da Faşist Parti, Rusya'da Komünist Parti ve Almanya'da Nazi Partisini örnek aldığı görüşünde olanlar da vardı⁹. Ancak bu durum gayri tabii

karşı müdafaa kaygısıdır. İkincisi, devlet başkanının Atatürk gibi, vatani kurtaran ve yeni Türkiye'yi kuran bir insan olmasıdır. Onun devlet rejimine geçen otoritesi, onun deha sahibi idealist bir insan olmasından değil, bütün bir milletin iradesini şahsında temsil edecek kudreti bizzat hadiselerden almasından ileri gelir. Millet onu sadece bir cumhurbaşkanı diye tanımadı, kendisine önder bildi. Buradan da şu sonuca varabiliriz ki, bu devlet otoriter denilen bazı ülkelerde olduğu gibi şahsi nüfuzla dayanan bir devlet değil, fakat otoritesini iki müstesna şahsiyetten alan bir devlettir. Atatürk bir vatan kurtardı, dünyayı hayrette bırakan inkılaplar yaptı, İsmet İnönü medeni bir devlet kurdu, vatani görülmemiş bir dünya kasırgası ortasında, ikinci defa kurtardı. Türk milleti bu otoritelerden şikâyetçi değildir. Eğer bizdeki otoriteli idare ise, otoriter rejim denilen idareler her memlekette böyle otorite sahipleri bulup bu neticelere varsalar dünyanın model rejimi hiç şüphesiz bu olurdu. Fakat her yerde, her zaman otoriter rejim bu sonuca varmıyor. Türkiye de tarihinin her devresinde bunu görmeyecektir. Çünkü Türkiye'de her zaman cumhurbaşkanları olacak, fakat -büyük tarihi hadiselerin nadir yarattığı- Milli Şefler bulmak çok güç, belki de imkânsız olacaktır. İleride demokrasi nizamı iyi kurulmuş, sağlam partilere dayanacaktır. Halk partisi şimdiye kadar tek olarak iş başındadır. Ciddi ve gerçek partiler uzun zaman olamazsa memleket ve meclis, Halk Partisinde tam birlik idealist ruhun gelişmesinden, büsbütün kuvvet alır. Ciddi muhalefet partileri bir gün türerse Halk Partisi ancak bu suretle, politika mücadelesinden, memleketin hayrına olarak, daima üstün çıkar". "Cumhuriyette Otoritenin Kaynağı ve Halk Partisi", Akşam, 28 Ağustos 1945.

6 Sadak, "Hakikat", Akşam, 14 Eylül 1930.

7 Celal Bozkurt, *Siyaset Tarihimizde CHP*, Y.Y.,1968, s.43.

8 M. Naci Bostancı, *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, Ötügen Yay., İst. 1996, s.51.

9 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Hil Yay., İst. 1996, s.20.

değildi. Çünkü demokrasi rejiminin, memleketlere ve partilere göre değişen birçok şekilleri vardı. Örneğin Britanya Krallığı bir demokrasiydi, Amerika cumhuriyeti bir demokrasiydi, İsviçre de bir demokrasiydi. Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği de demokrasiydi. Eski Fransa Cumhuriyeti demokratik bir idareydi, Türkiye Cumhuriyeti de demokrattı. Sadece bu kadar da değil; Komünist Rusya ne kadar demokratsa, Nasyonal-Sosyalist Almanya'da dünyanın en demokrat memleketi olduğu iddiasındaydı. Faşist Mussolini de ben demokrat değilim demiyordu. İşte bu sebeple Sadak'a göre, demokrasi bir idare şekli değil, bir idarenin vasıflarından yalnızca biriydi. Bundan başka bütün hükümet şekilleri gibi, demokrasi de milletlerin hayatında bir gelişimin neticesiydi. Bu sebeple de birbirlerine benzemiyorlardı¹⁰.

Türkiye'de devlet başkanının bir parti şefi olup olmaması da bunlardan biriydi. Tek meclis veya iki meclis, liberal sistem yahut devletçi ekonomi, devlet başkanının icra kuvveti başkanı olması veya olmaması gibi türlü şekiller bütün demokrasilerde nasıl varsa ve partiler arasında nasıl mücadele konusu ise Türkiye'de de cumhurbaşkanının parti şefi sıfatını -seçimlerde- muhafaza etmesi, bir parti programı olarak pek ala mümkündü¹¹.

Türkiye'de Şef Dönemi" olarak geçen dönemi, Maurice Duverger CHP'nin "Hâkim Parti" olduğu dönem olarak tanımlamaktadır. Duverger'e göre hâkim parti rejimleri, tek parti ile çok parti rejimleri arasındadır. CHP'nin tek parti yönetiminin kalıcı olup olmadığı, 27 yıl süren iktidarı boyunca demokrasiyi hedefleyip hedeflemediği konusu uzun yıllar tartışma konusu olmuştur¹²ve olacaktır da. Ancak 1945'lere gelindiğinde CHP'nin demokrasiyi hedeflemediği iddia edilse bile şartlar Türkiye'yi çok partili hayata geçmeye zorlayacaktı.

1945-1953 Yılları Arası Görüşleri

Necmettin Sadak'ın demokrasi hakkındaki görüşlerinin çoğu Türkiye'nin çok partili hayata geçtiği 1945 yılı ile DP'nin kuruluşu ve sonrasında toplanmaktadır. Demokrasiye duyduğu özlemi yazılarında sık sık dile getiren Sadak, cumhuriyeti koruyarak demokrasinin nasıl gerçekleştirileceği konusunda bir takım endişelere sahipti. Türkiye Cumhuriyeti'nin hürriyet ve demokrasinin nimetlerini, parlamento ve fırkacılık usulleriyle tehlikeli politika oyunlarına alet etmekten çekindiğini belirten Sadak, Milli Kurtuluş savaşından doğan cumhuriyet rejiminin, demokrasi alanında geniş adımlar atarken iki düşmandan kendini koruması gerektiği üzerinde duruyordu: İrtica ve emperyalizm. Bunun içindir ki kurulacak partiler arasında, saltanat ve şeraiti geri getirmeyi yahut

10 Sadak, "Milletlerin Kendi İdare Şekillerini Seçmek Hakkı ve İtalya'da 'Demokratik Rejim'", *Akşam*, 5 Kasım 1943.

11 Sadak, "Değişmez Hakikatler ve Partilerin Hususi Görüşleri", *Akşam*, 15 Ocak 1945.

12 Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yay., İstanbul, 1998, s.88.

cumhuriyet anayasasını yırtarak memleketin hürriyet ve istiklalini yabancı direktiflere terk etmeyi gizli veya açık amaç edinmiş partilere yer olmamalıydı¹³.

Demokrasi için halkçı idarenin en iyi hükümet şekli olduğu konusunda hemen herkesin hem fikir olduğunu ifade eden Sadak, anlamında galiba hemfikir olunmadığını ancak demokrasinin herkesçe kabul gören tanımını yapmak güç olsa ve uzun sürse de, demokrasinin ne olmadığı konusunda birleşmenin herhalde daha kolay olduğunu belirtiyordu. Ona göre demokrasi anarşi demek değildi. Anarşi herkesin aklına geleni yapmasıdır, bu da demokrasi olamaz. Demokraside halk kendi yöneticilerini bizzat seçer. Demokrasinin curcuna olmaması için adaylar ilan edilir, günü gelince millet serbestçe oyunu verir. Demokrasinin anarşi olmadığı muhakkak ise, her vatandaşın aklına esince hükümete “sen çekil” demesi ve bunun gazetelerde yer alması da demokratik değildi. Demokrasi otoriteli rejim ve vesayet idaresi de değildi. Demokrasi, milletin yalnız bir tarafı dinlemesi, yalnız bir tarafa inanmak zorunda kalması demek de değildi¹⁴.

Sadak'ın demokrasi hakkındaki endişeleri devam ederken, CHP'ye duyulan muhalefet yaygın ve köklü bir hal almaya başladı. 1945 yılına gelindiğinde iç ve dış koşullar Türkiye'yi çok partili hayata geçmeye zorluyordu. İç koşulların en önemlisi tek parti yönetiminin yol açtığı hoşnutsuzluktu. Bu hoşnutsuzluk Ocak 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının Meclis'e gönderilmesiyle açığa çıktı. Sadak başlangıçta Cumhuriyet hükümeti ve onun dayandığı partiyi devletçi ve halkçı, Türkiye halkının yüzde seksenden fazlasının ise köylü ve çiftçi olduğunu belirterek çiftçiye toprak verilmesinin alkışlanacak bir hadise olduğunu vurguladı¹⁵. Ancak tasarıda getirilmek istenen ve “öteden beri tarım işçiliği ile geçinen çiftçilerin toprak sahibi olmaları için, o toprağın üzerinde yerleşmiş bulunmaları şarttır” hükmünü içeren 17. Maddeyi doğru bulmadı. Çünkü bu madde ile toprak sahibi kılınacak işçilerin sayısı hemen hemen hiç olacaktı¹⁶. Sadak'ın aksine, büyük toprak sahibi mebuslar ve yandaşları ise tasarıya olan tepkilerini, topraklarının kamulaştırılacağı kaygısıyla gösterdiler. Böylelikle parti içi muhalefetin ilk tohumları atılmış oldu.

Dış koşulların en önemlisi ise, II. Dünya Savaşı'nı “Batı Demokrasileri”nin kazanmış olmasıydı. Bu zafer tek partili diktatörlük yönetimlerinin ve siyasal sistemlerin gözden düşmesine neden oldu. Nitekim Müttefikler savaşın sorumlusu olarak totaliter rejimleri görmekteydiler ve dünya barışının sağlanması açısından totaliter rejimlere karşı bir mücadele başlattılar. Yeni dünya düzeni içinde var olmanın ön şartı çok partili demokratik sistemi benimsemektir ve Türkiye'nin de bu değişimi görmezden gelmesi mümkün değildi. Sonuçta Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere girişi ve Batı'ya yaklaşması,

13 Sadak, “Ne Kara İrtica, Ne Kızıl İhtilal”, *Akşam*, 25 Haziran 1945.

14 Sadak, “Demokrasiyi, Demokrasi Olmayanla Tarif Denemesi”, *Akşam*, 15 Temmuz 1945.

15 Sadak, “Toprak Kanunu Anayasaya Aykırı mıdır?”, *Akşam*, 2 Şubat 1945.

16 Sadak, “On Yedinci Madde”, *Akşam*, 27 Mayıs 1945.

ülkedeki tek parti rejiminin temellerini sarstı¹⁷. Uluslararası ortamda iktidarı siyasi olarak liberalleşmeye zorluyor, muhalefete ise destek oluyordu¹⁸. “Başta CHP organı Ulus gazetesi olmak üzere birçok gazetede ‘demokrasilerin zaferi’nden söz edilir olmuştı¹⁹. Ancak yönetime bakıldığında çokta değişen bir şey görünmüyordu. Savaş boyunca İstanbul’da uygulanan sıkıyönetim hali altı ay daha uzatıldı. Sıkıyönetim hükümete memleket emniyetini sağlama bakımından her türlü yetkiyi veriyordu. Bu yıllarda çoğu İstanbul’da bulunan basın, siyasi açıdan önemli bir güç olarak kullanılıyordu. Diğer yandan Meclis’teki muhalefet 7 Haziran 1945’te “Dörtlü Takrir”in verilmesiyle daha da belirginleşti. Halk Partisi Meclis Grubu, eski Başbakan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan’ın imzasının bulunduğu önergeyi reddetti. Böylece önerge sahiplerine partiden ayrılmak için ortam hazır hale geldi. Tüm bu gelişmeler yaşanırken İsmet İnönü 1 Kasım 1945’te TBMM’nin açılış konuşmasında ülkenin demokrasiye doğru ilerlemekte olduğu, tek eksiğinin bir muhalefet partisi olduğu yönündeki konuşmasıyla muhalifleri cesaretlendirdi. Siyasi havanın yumuşaması karşısında kurulan ilk muhalefet partisi Milli Kalkınma Partisi oldu. Liberal görüşlü muhaliflerin Vatan Gazetesi ve sosyalist görüşlü muhaliflerin Tan Gazetesi etrafında birleşmesi ve Görüşler Dergisi vasıtasıyla Halk Partisi ve Cumhurbaşkanı aleyhinde yazılara ek olarak, Sovyetler yanlısı bir tutum sergilenmesi tedirginliğe yol açtı²⁰. Komünizm ve muhalefet aleyhtarı dövizler taşıyan büyük bir kalabalık Tan Matbaası önüne gelerek kısa bir zamanda Tan’ın makinelerini parçaladı ve solcu yayınlar yapan birkaç kitapevi tahrip edildi. Gösterinin yıkıcı tarafını eleştiren gazetesinde, göstericilerin zoruyla eleştirel kısımları yazılarından çıkarmaya mecbur edilmesi üzerine Sadak, muhalefet partisi kurulmasının sakıncalarından bahsederken, cumhuriyet rejiminin mevcut tehlikelerin dışında tutulması gerektiğini şu sözleriyle ifade ediyordu:

“Demokrasinin vazgeçilmez unsuru muhalefettir. Muhalefet azınlıktır. Gayesi çoğalıp iktidara gelmektir. Çok partili ve serbest seçimli bir meclis hayatı bir kere kabul edildikten sonra karşı partilerin yalnız doğmasına değil, yaşayıp gelişmesine imkân tanıyacak bütün şartlara engel olabilecek bir iktidar partisine demokraside yer yoktur. Demokrasi diye her memleket ve her zaman için biçilmiş bir hazır elbise yoktur. Her millet kendi ihtiyaçlarına göre bu kalıbı bizzat yapar. Onun için demokrasi, tam gerçekleşmesi güç ve uzun süren bir nizamdır. Bir demokraside her türlü fikir ve kanaatlere yer vardır.

17 Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul, 2012, s.230.

18 Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi 2*, İletişim Yay., İstanbul, 1996, s.560.

19 Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994, s.170, Sadak da değişen koşullar karşısında artık tek parti rejiminin ihtiyaçları karşılamadığını yazısında şu satırlarla belirtmiştir: “Kemalist rejim tam manasıyla otoriter bir devlet idaresi kurmuştu, demokrasi ve hürriyet dar sahalı idi. Bunun içindir ki rejimi, biraz daha geniş demokrasiye doğru götürmek için geçmişte yapılan parti tecrübeleri, her defasında “otorite”yi azaltıyor kaygısı yüzünden suya düşmüştür...Görünüş şekli ne olursa olsun tek parti rejimi yetmez olmuştur”. “Toprak bayramını kutlarken: Hürriyet, Demokrasi ve Parti Düşünceleri”, *Akşam*, 18 Haziran 1945.

20 Karpat, a.g.e., ss.233-238.

Gerçek demokrasilerde ilk şart nizam ve meşruiyete hürmet, fikirlere karşı toleranstır. Gerçek ve sürekli demokrasinin ikinci şartı, insanların değil müesseselerin hâkim olmasıdır. İnsanlar fanidir, hâlbuki cumhuriyetin ebediyen yaşaması lazımdır”²¹.

CHP bir taraftan ülkede bir rejim buhranının olmadığını açıklarken²² diğer taraftan da dörtlü tahrir sahipleri bir muhalefet partisi kurmanın hazırlıklarını yapıyorlardı. Ve nihayet o parti 7 Ocak 1946 günü Demokrat Parti adıyla kuruldu. Celal Bayar, Amerikalı bir gazetecinin yeni partinin CHP’den farkı nedir sorusuna partilerinin CHP’den önemli farkları olduğunu “...Adli, mali ve iktisadi prensiplerimizde umumiyetle tatbikat şekillerinde ayrılıklar vardır” cevabıyla verdi. Sadak ise Celal Bayar’ın aksine, DP’nin CHP’den farklı bir parti olmadığını açıklıyordu. Programına bakıldığında Halk Partisinin altı oku gibi, DP’nin de cumhuriyetçi, laik, inkılâpçı, halkçı, devletçi ve milliyetçi olduğu olduğunu belirten Sadak’a göre aslında DP’nin hedefi ülkede yeni bir devlet sistemi, yeni bir sosyal meslek, bir devrim programı getirmek değil, aynı ana prensipler çerçevesi içinde hükümet ve idare mekanizmasında yenilik ve denetim getirmek istemesiydi²³.

İlk mesajlarını; basın hürriyeti ile ilgili kanunların değişmesi, Cemiyetler ile Ceza Kanunu’nun değiştirilmesi, üniversite özerkliği, tek dereceli seçim, cumhurbaşkanının parti başkanlığından ayrılması²⁴ gibi konularda veren DP’nin kısa sürede teşkilatını tamamlamasından sonra Türkiye’de 21 Temmuz 1946’da ilk çok partili genel seçimler yapıldı. Seçimlere yolsuzluk iddiaları damgasını vurdu. Seçimin özellikle illerde CHP’li devlet görevlilerinin baskısı altında yapıldığı söylentisi çıktı. Sonuçta CHP 395 mebusluk alırken, DP 64 mebusluk kazandı. Aslında DP’nin başarısı CHP’ye olan tepkinin sonucuydu. CHP iktidarını korumuştur ama halk tarafından pek tutulmadığını da anlamıştı. Tek parti döneminin birikimi olan memnuniyetsizlikler, savaş yıllarının sonucu olan ağır ekonomik sorunlar CHP’nin o zamana kadar desteğini aldığı geniş toplumsal tabanın ondan uzaklaşmasına neden olmuştu. Sadak bu mağlubiyetin CHP’ye olan teveccüh ve inanç kaybıyla ilgili olduğunu şöyle açıklıyordu:

“Parti işlerini ‘olsa da olur, olmasa da’, türünden bir vazife saymayarak ‘farz’ kabul etmek kolay değildir, çünkü böyle bir değişiklik söz ve karardan ziyade derin bir psikolojiye bağlıdır. Bir işin iyi görülmesi, canla başla yapılması için o işin insanda alaka uyandırması, gayret, heyecan ve şevk vermesi gerekir. Bir siyasi partiye bağlılık maddi menfaatlerle ilgili olamaz ve olmamalıdır. Siyasi partinin doğuracağı alaka

21 Sadak, “Dış Tehlike Karşısında Memleketin Manzarası”, *Akşam*, 6 Ağustos 1945.

22 Sadak, “Türkiye’de Bir Rejim Buhranı Yoktur, Bir İlerleyiş Hareketi Vardır”, *Akşam*, 27 Ağustos 1945.

23 Sadak, “Demokrat Partiye Hoş Geldin Deriz”, *Akşam*, 9 Ocak 1946.

24 Ensar Yılmaz, *Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, Birey Yay., İstanbul, 2008, s.179, Eleanor Bisbee ise DP’nin iktidardan şu konular hakkında acilen reform yapmasını istediğini belirtiyor: Oy vermede serbestlik ve adaletli oy sayımı, basın kanununda değişim, yerel yönetimlere daha çok özerklik, özel teşebbüse serbestlik ve bütçenin kısıtlanması. *The New Turks Pioneers of the Republic 1920-1950*, Universty of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 1951, s.230.

maddi olmayınca ancak manevi olabilir. İnsanlar bir partiye duygu ve düşünceleriyle bağlıdırlar. İnan ve ideal bir partinin temel kuvvetidir²⁵. Nihayetinde çok partili demokratik hayat, Demokrat Parti kurulduktan sonra başlamamış, CHP buna karar verdikten sonra hayata geçmiştir. Yani CHP, sebep değil bir neticedir. Tek parti, tek şef sistemine nihayet verilmesi karar altına alındıktan sonra Demokrat Partisi kurulmuş ve birkaç kişi tarafından alelacele bir program yazılmıştır²⁶.

Seçimlerin yapıldığı 21 Temmuz 1946 tarihi ile İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi adı altında 11 Temmuz 1947 tarihinde verdiği demece kadar geçen süre Türkiye'de çok partili sistemin yerleştiği en önemli dönemdir. Muhalif partilerin kurulmasının önünü açan bazı antidemokratik kanunların 1946'da değiştirilmesinden sonra 12 Temmuz Beyannamesi'nin yayınlanmasıyla muhalefet partileri, hem hareket serbestliği hem de CHP ile eşitlik kazanmış oldular. Aslında 12 Temmuz Beyannamesi'nin nedeni olan süreç Recep Peker'in hükümetinin kurulmasıyla başlıyordu. Tek partili sistem ve şef idaresi taraftarı olan, sert karakterli bir şahıs olarak bilinen Peker, çok partili sisteme yavaş yavaş geçilmesi gerektiğini savunuyordu. 12 Temmuz'a kadar geçen sürede iki parti ve liderleri birbirleriyle sürekli güç mücadelesi yaptılar. Bütçe görüşmelerinde Recep Peker'in Menderes'in eleştirine ağır bir dille cevap vermesi siyasi bunalımı tırmandırdı. Ocak 1947'de ilk büyük kongresini toplayan DP artık gücünün farkındaydı. Menderes halk mitinglerinde Peker'i muhalefete gizli niyetler beslemekle suçluyordu. Peker'e göre, DP'nin halkı CHP'ye karşı kışkırtma şeklindeki taktikleri siyasi istikrarın kurulmasını geciktiriyordu. Siyasi partilerin görevi seçimlere katılmak, yurttaşların görevi de oy vermektir. İstiklal mahkemelerinin kanunen hala açık olduğu vurgusunun yapılması da DP'yi etkilemedi ve DP, Nisan 1947'de İstanbul'da yapılacak olan ara seçime katılmama kararı aldı. 3 Nisanda yayımladığı bildirisinde "Seçim emniyeti kanunla sağlanmadıkça ve idare mekanizmasının tarafsızlığına imkân bırakmayan zihniyet değişmedikçe seçime girmeyi Türk demokrasisine karşı ağır bir suç sayıyoruz" açıklaması yapıldı. Hükümetin seçimlerin serbest yapılmasında kararlı olduğu apaçık ortada olmasına rağmen, DP'nin bu tavrı tamamen taktikti. Çünkü DP kazandığı takdirde hükümetin iyi niyeti ortaya çıkacak bu durumda DP en önemli silahını yani hükümetin kötü niyetle hareket ettiği ve baskı yaptığı iddiasını kaybedecekti²⁷.

Recep Peker gibi otorite yanlısı ve hükümete karşı eleştiriye rejime karşı gerici bir tepki olarak gören mebusların aksine, çok partili sistem ve siyasi hürriyetler taraftarı olan Sadak, DP'nin bu politikaları karşısında şaşkınlıktan kendini alamıyordu. Bu şaşkınlığını ve tepkisini dile getiren yazısını 12 Nisan 1947 tarihinde şu cümlelerle kaleme alıyordu:

25 Sadak, "Particilikte Nafile Namazı", *Akşam*, 19 Ekim 1946.

26 Sadak, "Tek Parti, Tek Şef Sistemini Deviren Demokrat Partisi," *Akşam*, 11 Mart 1947.

27 Karpat, *a.g.e.*, ss.257-273.

"Tarihin hiçbir devrinde, hiçbir memleket görülmemiştir ki orada hürriyet olmadığı halde "Hürriyet" diye bağırılmasına izi verilmiş olsun. Bize öyle gelir ki "Hürriyet İsteriz!" diye mitingler yapıp ateşli nutuklar söylenmesi ve hükümet aleyhinde yazılar yazılması için o memlekette hürriyetin azamisi olmak gerektir. Hiç şüphe yok ki, demokrasinin türlü şekilleri ve dereceleri olduğu gibi hürriyetin de azı çoğu, hatta anarşiye kadar giden çeşitleri vardır. Biz bir muhalefet partisinin her meseleyi bir tarafa bırakarak yalnız hürriyet davasını ele almasını da mümkün ve tabii buluruz. Fakat ne o memleket bu memlekettir, ne de o muhalefet bizdeki muhaliflerdir. Her memlekette daha aşırı hürriyeti kendine bayrak yapmış partiler olabilir. Fakat bizde Demokrat Partiyi kuranlar, milletin türlü dertlerini, hükümetin birçok işlerini bir tarafa bırakarak, aylardır yalnızca "Hürriyet" diye bağırırlarsa onların samimiyetinden haklı olarak şüphe ederiz. Çünkü hürriyet aşkı insanlarda bir yaştan -hem de hayli olgun bir yaştan- sonra gelişen bir sevdadır değildir. Politikada ilk şart samimiyettir. Hürriyeti hiç sevmemiş, hürriyet adına ömürlerinde hiçbir söz söylememiş, en küçük bir hareket yapmamış insanların "Hürriyet" partisi kurmalarını biz anlayamıyoruz. Bir partinin başarısı için ilk şart politikada samimilik, meslek ve kanaatlerde ciddiliktir. Ötesi saman alevi gibidir. Milletin birçok derdi arasında bu gidişle muhalefetten bıkmışından da korkarız"²⁸. Gerçektende CHP'nin kendi hazırladığı anayasa, muhalefetin CHP'nin uygulamalarına meydan okumasına ve demokratik politik düzene geçilmesine yasal bir platform oluşturuyordu²⁹.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, demokrasi ve hürriyeti korumak amacıyla Truman Doktrini adı altında Türkiye ve Yunanistan'a yardım etmenin tartışıldığı ortamda, Amerikan kamuoyunda Türkiye'deki politik sistemle ilgili olarak askeri diktatörlük olduğu ve basın hürriyeti olmadığı eleştirileriyle, demokrasinin olmadığı belirtiliyordu. Sonuçta Amerikan Kongresi yardımı kabul etti. Siyasi gelişmeleri etkileyen ve çok partili siyasal bir rejimin bulunmadığı bir ülkenin Batılı devletlerin yanında yer alabilmesinin kolay kolay mümkün olamayacağını bu süreçte anlayan Türk hükümeti, Türkiye ile ABD arasında gelişecek sıkı ilişkilerle sağlam bir demokrasinin yerleşeceğini açıklıyordu³⁰.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Celal Bayar'ın hükümetin muhalefet üzerindeki baskısından -sıkıyönetimin kaldırılması, Halkevleri ve radyonun tarafsız olması gerektiği ve bunun için bir bildiri yayımlanması konusunda- şikâyet eden ifadeleri ve buna karşın Recep Peker'in olumsuz cevap vermesi üzerine iki isim arasında bir mücadele başladı. Bu mücadele, İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi ile sonuçlandı. Yıllar önce Atatürk'ün Serbest Fırka'nın kurulması sonrası İsmet İnönü ve Fethi Okyar'ı iki yanına alarak iki partiye karşı tarafsız ve eşit muamelede bulunacağına dair sözlerini hatırlatan beyannamesinde İnönü "...İhtilalcı bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin

28 Sadak, "Politikada Samimilik Kanaatlerde Ciddilik", *Akşam*, 12 Nisan 1947.

29 Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul, 2011, s.71.

30 Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 276, *Türkiye Tarihi 4*, Kolektif Eser, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.179 .

metotları ile çalışan muhalif partinin iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavî derecede vazifeli görüyorum...” sözleriyle iktidar partisi ve muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin yeni esaslara dayandırılması gerektiğini belirtiyordu. Sonuçta bu beyanname partiler arası ilişkileri normalleştirerek sükûna kavuşturdu³¹.

Sadak'ın “Demokrasi rejimlerinde hiçbir hükümet –partisinin itimadına dayandıkça- muhaliflerin hücum ve tenkidi neticesinde istifa etmez”³² yorumunu içeren yazısından daha birkaç gün geçmişti ki gerek Demokratların gerek İlimlilerin baskısına dayanamayan Recep Peker 9 Eylül 1947'de Başbakanlıktan istifa etti³³. Necmettin Sadak'ın Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay Hükümetleri döneminde Dış İşleri Bakanlığı yaptığı yıllar dolayısıyla gazeteciliğe ara verdiği 1947-1950 yılları arası, CHP ve DP'nin kendi içinde birtakım anlaşmazlıklar yaşadığı dönem oldu³⁴.

CHP'nin demokrasi savunucusu tavrını Kasım 1947 Kurultayında açıkça göstermesinden sonra, hükümetin gerçekte muhalefeti istemediği iddiaları ortadan kalktı. 1948 yılı ortalarında antidemokratik kanunlar ya kaldırıldı ya da değiştirildi. Ekonomik zorluklar neticesi istifa eden Saka Hükümetinden sonra Ocak 1949'da Şemsettin Günaltay Kabinesi kuruldu. Yeni kabinede Dış İşleri Bakanlığı görevine devam eden Necmettin Sadak, Avrupa Kalkınması İcra Konseyi ve Atlantik Paktı gibi önemli konularda temaslarda bulunmak üzere zamanının çoğunu yurt dışında geçirmekteydi. 1950 yılına kadar geçen sürede DP, hükümete karşı zaman zaman sert, zaman zaman da ılımlı bir politika ile muhalefet etti. Genellikle özgür bir atmosferde ve düzenli geçen bir seçim kampanyasının ardından 14 Mayıs 1950 yılında huzurlu bir şekilde yapılan seçimlerden sonra³⁵ DP 396 milletvekilliği alarak iktidar oldu. CHP

31 Feroz Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, İstanbul, 1976, s.34, Karpat, a.g.e., ss.282-283, Hilmi Uran yayımlanmış anılarında İnönü'nün kendi ağzından demokrasiyi kendisinin tesis etmiş olduğuna dair bir söz işitmediğini fakat gerçekte Türkiye'de demokrasinin O'nun sayesinde kurulduğunu yazar. “İnönü ve partisi istemese muhalefet diye bir şey olmazdı” diyen Uran, demokrasi rejimini Türkiye'de tesis etmiş olmanın günahını da sevabını da İnönü'de görmektedir. Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2008, s.410.

32 Sadak, “Demokrat Partisi'nin Beyannamesi Münasebetiyle”, *Akşam*, 5 Eylül 1947.

33 Ahmad, a.g.e., s.35.

34 Nitekim CHP, Recep Peker'in önderlik ettiği ve demokrasi iddialarının arkasında cumhuriyetin ana ilkelerinden (özellikle de laiklik ve devletçilik) fedakârlığa neden olduğu düşüncesiyle muhalefete sıcak bakmayan 'Müfritler' ile Nihat Erim'in önderlik ettiği ve siyasi ilişkilere daha liberal bir açıdan bakan 'Otuzbeşler (İlimliler)' olarak gruplaşmıştı. İnönü'yü her halükarda partinin başkanı olarak tutmak konusunda fikir birliği olan bu iki grubun mücadelesi sonunda Peker istifa etti ve 10 Eylül 1947'de Hasan Saka Başbakan oldu. DP'sine gelince; bu parti 12 Temmuz Beyannamesini olumlu karşılayanlar ve bu beyannameye güvenmeyenler şeklinde gruplaştı. Grupların mücadelesi sonucu Celal Bayar Meclis Grubu Başkanlığından istifa etti. İstifa sonrası parti disiplininden ayrıldıkları gerekçesiyle partiden çıkarılanlar oldu. Bu da DP içindeki bölünmenin başlangıcı oldu. Sonuçta 11 Mart 1948'de “Millet Partisi” adıyla yeni bir parti kuruldu. Karpat, a.g.e., s.285.

35 Okadarki, 1946 seçimlerinde Anadolu vilayetlerinde türlü sıkıntıların yaşandığını kaydeden bazı Amerikalılar 1950 seçimlerinin sükûnet içinde geçmesine şaşırmışlardı. Gazeteler bile

68, Millet Partisi ise 1 milletvekiliği ile muhalefeti oluşturdular. Hükümetin Demokratlara devrinden sonra Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçildi, Adnan Menderes ise Başbakan oldu. Malatya'dan milletvekili seçilen İsmet İnönü de muhalefet liderliğine oturdu³⁶.

Yeni hükümetle birlikte bakanlık görevi sona eren Sadak gazetecilik görevine geri döndü. İktidar değişikliğini olumlu karşılayan Sadak, partisini samimiyetle eleştirdiği anlaşılan yazısında bu değişimi şöyle ifade ediyordu:

“1947 Eylül’ünde gazetecilik vazifemden ayrılmıştım, üç yıl devlet hizmetinde bulundum, birçok dostlarım bilirler ki bu seçimlerde CHP iktidarda kaldığı ve ben tekrar vazifeye çağrıldığım takdirde özür dileyecektim. Yoruldum, dinlenmeye ihtiyacım var diyecektim. Fakat gazeteme dönüşüm dilediğim şekilde olmadı. Seçimleri kaybetmemiz bile düşündüğümüz bütün ihtimalleri aştı. CHP’nin seçimleri kaybetmesine sebep, galipleri bile hayrette bırakan yenilme şekli gösteriyor ki, CHP’nin iktidarda uzun kalması, her çeşit vatandaşın sıkıntısı, şikâyetleri, acısı, yani istemediği ne bulmuşsa ve ne oluyorsa yirmi beş yıldır bunları onun günahına yüklemesi, bu kabahatin birikip artması, buna rağmen CHP’nin halk karşısında iktidarda kalmasıdır. Buna tahammül kalmamıştı ve ne pahasına olursa olsun iktidarın değişimi özleniyordu. Bu bakımdan, şahsi kanaatimce, değişiklik hayırlı olmuştur. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi: Millet çokluğu öyle bir ruh haline gelmişti ki, CHP ağzıyla kuş tutsa halka yaranamayacak, bilakis hiddet artacaktı. Şimdi bu durum ortadan kalkmıştır. İkinci ve daha mühim nokta: Demokrasi rejiminin yerleşmesi, yerleştiğine herkesin inanması için iktidarda bir nöbet devrinin ilk şart olmasıdır”³⁷.

Sadak, genel seçim ve sonrasında ilgili değerlendirmelerini ise şu cümlelerle yazısına yansıtıyordu:

“Muhalefet –yani eskisi- dört yıldır her gün: “Hürriyet İsteriz” çığlıklarıyla ortaya atılmıştı. Hürriyet yoktu. Dört yıl, bu hürriyetsizlik içinde hürriyet istendi, dört yıl bu hürriyetsizlik içinde iktidara küfür edildi ve nihayet bu hürriyetsizlik içinde bir seçim yapıldı ve hürriyetsizlikten şikâyet edenler hürriyet isteyerek iş başına geçebildiler. Biz, bugünkü muhalefet, hürriyet istemiyoruz. Bugüne kadar bilfiil mevcut, iktidarın devir ve teslimini mümkün kılmış olan hürriyet bize kâfidir. Hürriyeti artırmak için dahi, bugünkü hürriyete dokunulmamasını dileriz. Bugünkü hürriyetin, muhalefet vazifesini görmeye, sözle ve yazı ile hükümeti eleştirmeye yettiğine inanıyoruz. Hatta bu hürriyetin bir kısmının, hakaret ve küfür hürriyetinin kalkmasını özliyoruz”³⁸.

Ancak kaygılanmıyor değildi de. En iyi demokrasinin, demokrasi kurulduğunun her gün vatandaşlara hatırlatılması lüzumunu duymayan bir

propaganda olur düşüncesiyle şehir dışına çıkarılmamıştı. Herkes yeni kanunları o kadar ciddiye almıştı ki ülkede hemen hemen oy vermeyen kimse kalmadı. Bisbee, *a.g.e.*, s.234 .

36 Karpaz, *a.g.e.*, s.328, Geoffrey Lewis’in eserinde yazdığına göre, DP’liler İnönü’ye seçimlerden önce partisinden istifa etmesi şartıyla cumhurbaşkanlığında kalabileceği önerisinde bulunmuşlar, ancak İnönü bu teklifi reddetmiştir. *Modern Turkey*, Praeger Publishers, Newyork Washington, 1974, s.142.

37 Sadak, “Eski İşime Başlarken”, *Akşam*, 22 Mayıs 1950.

38 Sadak, “Dilemediğimiz İki Şey”, *Akşam*, 23 Mayıs 1950.

demokrasi olduğunu belirten Sadak, Türkiye'nin demokrasiyi yalnız dava olarak değil, tek konu halinde ele aldığı ve düşünce kabiliyetini buna hasrettiği için, demokrasinin icabı olan karşılıklı partilerin hayatının hep bu sahada bir çalışma sayıldığını ifade ediyordu. Partiler meselelerle değil, birbirleriyle uğraşıyor, bir partinin falan yerde ne dediğini gün gün, ne ettiğini konuşup düşünmeye sonra da karşılığını bulmaya uzun zamanlar ve kıymetli enerjiler harcıyorlardı. Bunun neticesi olarak seçimler ön safa geçiyordu. Ama sürekli demokrasiden bahsedilmeyen demokrat memleketlerde, fikir ve kanaatlerine bağlı olan partiler seçimlere bu bakımdan hazırlanıyor, doktrin sahasında fedakârlığı düşünmüyordu. Demokrasinin fikir mücadelesinden ziyade, seçimi mutlaka kazanmak usulü sanılarak, halkı memnun edecek fikri fedakârlıklara girişiliyordu. B u yüzden:

“Yalnız Cumhuriyet Halk Partisinden başlayarak diyebiliriz ki, son yılda sırf seçim düşüncesiyle kim bilir ne kadar fuzuli işler yapılmış, tavizlere başvurulmuş ve yine yaklaşan seçim endişesiyle, memleket hesabına ve fakat halkı hoşnut etmeyecek kim bilir hangi zaruri işlerin gerçekleşmesinden vazgeçilmiştir. Neticelerini gördük, bunlar boşunadır. Bunları kimseye sitem için hatırlatmıyoruz. Maksadımız kendi kendimizi tenkit, acı zevkini tatmak da değildir. Başarının şartı herhangi bir sebeple tavizlere girişmemektir. Tarih göstermiştir ki, her küçük taviz devlet prensiplerinden daha ağır fedakârlıklara sürükler. Laiklik prensipleri hakkında kendi kendimizi aldatmak tehlikeli olur. Bunlara sınıksız sarılmak, bu memlekette terakki denilen anlamın en hayati temelini korumaktır”³⁹ diyordu Sadak.

Türkiye’de artık DP dönemi başlıyordu. Seçim öncesi özellikle taşrada sıkı çalışan DP’ye seçim zaferini köyler sağlamıştı. Seçim kampanyalarında söylenen köylünün ürettiğine daha fazla fiyat verileceği, antiislam kuralların değiştirileceği, işçilere grev hakkı tanınacağı yönündeki sözler etkisini göstermişti⁴⁰. DP tüm gücünü iktisadi kalkınmaya verdi. Traktör ve tarım aletleri sayısı hızla arttı. DP iktidarı için işler iyi gidiyordu. Ancak başta Celal Bayar ve Adnan Menderes olmak üzere DP’lilerin psikolojisi ile ilgili genel bir kanı vardı. O da iktidarın iktidarda olduğu halde bir gün iktidardan düşebileceği huzursuzluğu idi. Bu huzursuzluğun kaynağı İsmet İnönü’yü. Pek çok DP’lide İnönü aktif politikada olduğu sürece DP’lilerin altını oyacağı şeklinde bir fobi vardı ki, DP’nin elindeki ezici çoğunluğa bakınca bu korkuyu anlamak hayli zor oluyordu⁴¹.

1950 Genel Meclis Seçimlerini de 55 vilayette DP’liler kazandı. Demokrasi ve cumhuriyetin tam ifadesinin ahlak ve fazilet idaresi olduğunu belirten Sadak⁴², demokrasinin çok eski bir idare şekli olmadığını, bugünkü demokrasinin

39 Sadak, “Tavizle İşe Başlamamak”, *Akşam*, 8 Haziran 1950.

40 Geoffrey Lewis, *a.g.e.*, s.142.

41 Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s.49, *Türkiye Tarihi* 4, s.215.

42 Sadak, “Demokrasinin Manevi Kısmı”, *Akşam*, 23 Eylül 1952.

temelinin meşruiyetten ziyade laik idareden kaynaklandığını⁴³ ifadeyle, gerçek demokraside seçimler kadar halkın yapacağı tercih için de eğitimli olmasının önemine dikkat çekiyor ve bu sonucu şöyle değerlendiriyordu:

“Demokrasilerde başlıca tehlike, bazen milli menfaatleri, genellikle hakikatleri dahi feda ederek partilerin oy toplamak maksadıyla demagoji yarışına girmeleri, hatta yalnız halkın hoşuna gidecek kararlara gitmeleridir. Fakat demokrasi hastalıklarının ilacı da yine demokrasidedir. Milli menfaatlere uygun, fakat halkı ilk anda hoşnut etmeyen kararlar zamanla değerlerini kanıtladıkları gibi, sadece kısa bir süre için halkı memnun eden söz ve tedbirlerin mahiyeti de nihayet ortaya çıkar. Bu bir zaman meselesidir. Halk nasıl olsa sonun da hükmünü verir. Bütün mesele, demokrasi hürriyetlerinin ve seçimlerinin devamında halkın tercih eğitimini almasıdır”⁴⁴.

İşte bu konuda yani tercih konusunda Sadak, henüz Türk halkının yeterince eğitimli olmadığını düşünüyordu. Partili olmayı demokrasinin önemli hususlardan biri olarak gören Sadak, Batılı politikacıların partici değil, partili olduğunu, bizim memleketimizde, herhangi önemli bir vazifenin başında muhalif partiden – bilhassa devlet başkanlığı adayı- bir şahsiyetin bulunmasına tahammül edilemediğini belirtiyordu. Türk toplumunun, politika hayatında partili değil partici olduğunu ifade eden Sadak, partiliyi sadece siyasi inanı bakımından bir partiye bağlı insan olarak tanımlıyordu. Bu bağlılık ona siyasi hayatta bir ideal peşinde yürümeyi pekiştirip, seçimlerde sıkı görevler yüklerdi. Fakat partili sıfatı hiçbir zaman her sahadaki kanaatlerine, bütün hadiseler karşısındaki düşüncelerine sevgilerine, nefretlerine topyekûn hâkim olamazdı. Bu noktada Sadak partili ile partici arasındaki farkı şöyle izah etmekteydi:

“Bir partili için parti, bütün bir dünya değildir, dünyanın bir parçasıdır. Bundan dolayı partili, başka partiden olanlara da hayat hakkı tanır. Partili bakımından partisi ve programı ne bir din, ne bir ahlaktır. Partici için böyle değildir. Partici için parti, her şeydir. Particinin şahsi görüşleri, ferdi iradesi yoktur. Parti onun için bir dünya görüşü, bir dindir. Kendi partisi cennet, onun dışı cehennemdir. Kendi partisinden olamayanlar kâfirdir. Parti onun bütün düşüncelerine, duygularına hâkimdir. Başkalarının dostluğu, düşmanlığı onların o partiden olup olmadığına bağlıdır. Parti denildi mi particinin gözü kararır, kendini unuttur. Particilik fedai bile yetiştirir. Partici zihniyeti, iptidai kavimler zihniyetiyle aynıdır. Hükümetler partili olur, fakat asla partici olamazlar. Partici hükümet örneği İtalya’da faşist, Almanya’da Nazi, Rusya’da komünist idareleri doğurmuştur. Bu derece ifrata gitmeyen, yarı partici zihniyette hükümetler de görülür. Bunlar da demokrasi için zararlıdır. Çünkü demokratik rejimi, hak ve hürriyet nizamını, devlet teşkilatını, kendi partileri lehine, kendi partileri gözü ile görürler. ‘Her

43 Sadak, “Demokrasinin Müdafaası”, *Akşam*, 8 Ekim 1950, Eski Atina ve Roma ketlerindeki demokrasinin son asır demokrasilerinden oldukça farklı olduğunu belirten Sadak, eski zaman demokrasilerinde esirlik, kölelik gibi kurumların kanunlara bile geçtiğini ve halkın derece derece sınıflara ayrıldığını belirtir. Hâlbuki son asır demokrat rejimlerinde egemenlik halkın elindedir ve bu egemenlik halkın seçtiği kurullar tarafından idare edilir. Sadak, *a.g.e.*, s.61.

44 Sadak, “Milli Menfaatlere Uygun Tedbirler, Halkın Hoşuna Giden Kararlar”, *Akşam*, 22 Kasım 1950.

şey halk için..' derler. Gerçekte her şey parti ve partiler içindir. Batılı demokrasilerde partili vardır, doğuda partici... Partili olmak iyidir. Demokrasilerin zaruretidir. Partici olmak kötüdür. Dolayısıyla Türk toplumu partililikten kurtulmalıdır"⁴⁵.

DP'nin kimilerine göre demokrasi karşıtı kabul edilen politikaları bu makalenin hem konusunu hem sınırını aşar. Ancak belirtmek gerekir ki, 1946'da başlayan siyasi mücadelenin asıl hedefi çok partili demokratik hayatı kurmak ve kökleştirmektir. Sonuçta çok partili mücadele, tek parti hâkimiyetine son verdi ancak asıl hedefini gerçekleştiremedi. Çok partili sistemin varlığını ve kalıcılığını güvence altına alacak anayasa değişiklikleri yapılmadığı gibi gerekli kurumlar da kurulmadı. 1952'den itibaren DP'liler, çoğunluk partisinin hizmet ettiği halktan yetki aldığı görüşüyle, tek partili rejimin zihniyeti olan bütün kurumların iktidar partisinin emrinde olacağı şeklinde bir düşünceye kapıldılar. DP, bu zihniyetini parti içi otoriteyi sağlama aracı haline de getirecekti. Muhalefeti sırasında sürekli antidemokratik kanunlardan dert yanan DP, bu kanunlara el sürmediği gibi, yeni baskı kanunları hazırlamaya çalıştı. Genel idare kurulu İstanbul örgütünün sekiz yöneticisine birden işten el çektirerek otoritesini sağladı. Bunu diğer il kongrelerindeki karışıklıklar izledi ve yöneticilere karşı olanlar partiden ayrılmak zorunda kaldılar. Sonuçta DP, çoğu aydın kabul edilen sınıfın güven ve desteğini yavaş yavaş yitirmeye başladı⁴⁶. 25 yıl tek partinin hürriyetleri dilediği gibi kısarak memleketi idare ettiği⁴⁷ noktasında partisini eleştiren Sadak, DP'nin de aynı zihniyette olduğunu vurgulayarak demokrasinin hukuki anlamda hala tam manasıyla kurulmadığını satırlarında şöyle izah ediyordu:

"DP'nin bu uygulamaları ve ortaya çıkan olaylar, hükümetlerin her istedikleri kararı verememeleri, meclislerin dilediği her kanunu çıkaramamaları demokrasinin bir tanımıdır ve demokrasi hiçbir kanun ve hiçbir kararla değişmez. Türkiye'de ise 'anayasaya aykırı kanun çıkmaz' gibi bir nazariyeye sığınarak demokrasi idaresi kurulmaya çalışılmaktadır. Hâlbuki bizzat anayasa demokratik olmaktan uzak, tek parti ve şef sistemine göre yapılmıştır ve hala tek meclise ve tek partiye dayanmaktadır"⁴⁸.

Antidemokratik yasaları kaldıracağı vaadiyle iktidara gelen DP, 30 Mart 1951 tarihli programında basın hürriyetinin sağlanacağını belirtmiş ise de öyle olmadı⁴⁹. DP'nin izlediği baskıcı politikalar arttıkça İnönü ve partisi

45 Sadak, "Partili ve Partici", *Akşam*, 12 Ocak 1952.

46 Çok partili sistem için yapılan mücadele büyük şehirlerde başlamakla birlikte, asıl gücünü köylerden alıyordu. Toprak sahipleri, serbest meslek sahipleri, iş adamları gibi küçük şehirlerde ve kasabalarda oturan orta sınıf mensupları da bu mücadelede başrolü oynadılar. Siyasi meselelerde geçmişte olduğu gibi tek söz sahibi aydınlar değildi artık. Ancak iktidara geldiğinde savunduğu hedefi gerçekleştirmeyen DP'ye ilk memnuniyetsizlikte aydınlardan geldi. Amaçları politika alanında eleştirel düşünceyi hâkim kılmak ve akılcılığı duygusal davranışlar yerine koymak olan aydınlar ancak bu şekilde modern cumhuriyetin kuvvet bulacağına inanıyorlardı. Karpat, *a.g.e.*, s.526.

47 Sadak, "Demokrasinin Dayancı Yalnız Kanunlar Olabilir mi?", *Akşam*, 4 Temmuz 1952.

48 Sadak, "Rahatsızlığın Asıl Sebebi", *Akşam*, 14 Haziran 1952.

49 1954-55'te Viyana'daki Milletlerarası Basın Enstitüsü Türkiye'yi basın hürriyetlerini kısıtlayan ülkeler arasında göstermiştir. Karpat, *a.g.e.*, s.501.

destek kazanmaya başladı. Muhalefetteki İnönü imajından rahatsız olan DP, bu imajı yıkmak için elinden geleni yaptı⁵⁰. DP'li Mükerrerem Sarol, CHP ile bir alıp veremedikleri olmadığını, meselenin İnönü olduğunu şu cümleleriyle ifade ediyordu: “Dava İnönü davasıdır. İnönü olmazsa aramızda halledemeyeceğimiz hiçbir şey yoktur”⁵¹.

1952'nin sonlarına gelindiğinde, iki parti arasındaki gerginlik daha da arttı. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, iktidarı erken bir seçime zorlamak için Eylül 1952'de, yurt çapında tepkilerle karşılaştığı bir kampanya turuna çıktı. 8 Ekim 1952'de İnönü'nün Balıkesir'de yapacağı konuşmanın Demokratlar tarafından sabote edilmesine Balıkesir valisi de katıldı ve vali, bu şehre gelen CHP lideri İnönü'yü şehrin girişinde karşılayarak şehre girdiği takdirde olaylar çıkabileceğini ve kendisinin sorumluluk almayacağını belirtti. Bu gelişme nedeniyle Bursa'ya gelen İsmet İnönü'nün: “Birkaç gündün beri uğradığımız tecavüzler Balıkesir'de azami haddini buldu. Toplanma ve konuşma fiilen imkânsız bir hale geldi. Hükümetten hakkımız olan kanuni himayeyi görmedik. Büyük bir tertibe maruz kaldığımız anlaşılıyor” demecinden birkaç gün sonra Sadak, bir rejimin kanunlar kadar siyasi ahlaka da dayandığını ifade ederek, bu ahlakın iktidardan bir derece tolerans, muhalefetten de bir derece insaf beklediğini yazdı: “Çünkü bu siyasi ahlak hiç mevcut olmazsa demokrasi esasen yürümez. Partiler arası münasebetlerin, kanunların hükmü dışında kalan bu ahlak kısmında millet hakemdir. Kimleri beğenip beğenmediğini seçimde belli eder. Muhalefetin halk nazarında değeri, gerçeklere bağlı kalmasıyla ölçülebileceği gibi, iktidarın millet gözünde kudret ve itibarı da muhalefete –kanun dâhilinde- istediği gibi konuşmak hakkını sağlamakla artar”⁵². Medeni ve ileri anlamda demokrasiyi yerleştirmek için partiler arasında işbirliği olması gerekir. Çünkü demokrasinin sağlam bünyeli olması, iktidarla muhalefet arasında iyi münasebetler geleneği kurulmasına bağlıdır”⁵³. Demokrasinin ilk şartını iktidarda tahammül olarak gören Sadak, tek parti iktidarından gelen en bariz seciyenin tahammülsüzlük olduğunu ifade ederek sözlerini şöyle sürdürüyordu:

“Biz demokraside adet olduğu üzere, fikirleri çürütmeyiz, tek parti gibi şahsiyetlere yüklenir kanaate yüklenmez, şahsa saldırırız. Demokrasi bilgileri bir ayda edinilir, otuz yıllık siyasi terbiye üç yılda silinmez. Tek parti içinde yetiştik, demokrat olduk. Onun için muhalif isteriz, amma bizim gibi düşünen güdümlü muhalifler... Hürriyeti severiz ancak bizi rahatsız etmeyecek, biçilmiş bir hürriyet... Bütün demokrasilerde bir çeşit muhalefet, bir tür hürriyet vardır. Buna bizde erişeceğiz. Biz demokratız amma, demokrasi aramızdır(hastalık belirtisi)”⁵⁴.

50 Yaşayanların heykellerinin dikilmesi ve meydan ve okullara adlarının verilmesini yasaklayan yasanın çıkarılmasından hemen sonra İnönü'lü banknotlarda tedavülden kaldırıldı. Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s.57.

51 *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1952.

52 Sadak, “Bu Kin ve Düşmanlık Havası Böylece Sürüp Gidecek mi?”, *Akşam*, 11 Ekim 1952.

53 Sadak, “Düşman Partiler Arasında Demokrasi Yaşayamaz”, *Akşam*, 25 Eylül 1952.

54 Sadak, “Yüreğimizde Yatan Aslan”, *Akşam*, 26 Ekim 1952.

22 Kasım 1952'de Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'a Malatya'da bir suikast teşebbüsünün yapılması üzerine hükümet gerici eylemlere karşı sert tedbirler alınca iki parti birbirine karşı daha ılımlı davranmaya başladı. Menderes 20 Aralık 1952'de içlerinde Necmettin Sadak'ında bulunduğu bir grup gazeteci ile basın toplantısı yaptı. Başbakanın sadece bu daveti bile kimilerinde milli birlik belirtisi olarak bir ferahlık ve ümit atmosferi oluşturmaya yetti⁵⁵. Ancak hükümetin Millet Partisi'ni kapatma kararı alması bu atmosferin ömrünü kısalttı. Kararın nedeni Millet Partisi'nin Dördüncü Kongresinde yaptığı açıklamaların Atatürk devrimlerine bir tehdit gibi algılanmasıydı. CHP, Hükümeti desteklemek yerine bu hareketi iç özgürlüğün ihlali olarak nitelendirdi⁵⁶. Partisinin bu tavrına karşılık Sadak, inkılâpta demokrasinin olabileceğini ancak demokraside inkılâbın tehlikeli olacağını dolayısıyla inkılâpların demokrasinin koruyucusu olduğu yönündeki yorumuyla gazetesinde şu satırlara yer veriyordu:

"Yerleşmemiş, iyice benimsenmemiş inkılâplar için demokrasi bir tehlikedir. İnkılâpların demokrasi zaruretiyle zayıflaması, yok olması demokrasiyi de kökünden kemirir. Çünkü inkılâp dediğimiz sosyal düzene düşman olan zihniyet, mahiyeti itibarıyla demokrasinin de aleyhindedir. Bizde rejim ve onun dayandığı inkılâplar henüz körpe olduğu içindir ki hiçbir hakiki demokraside görülmemiş şekilde yasaklar vardır. Bunlar tamamen antidemokratik olmakla beraber rejimin korunması için zaruridir diye teselli oluyoruz. Şu bir gerçektir ki, inkılâp düşmanları demokrasi dostu olamaz. Çünkü inkılâpları kaldırmaz demokrasi kendiliğinden yok olur. Dini demokrasi diye bir idare şekli yoktur. Bunun içindir ki demokrasi ile inkılâpları sağlam tutmak, daha doğrusu demokrasi prensiplerinden ayrılmadan inkılâpları korumak gibi birbirinin zıddı olan iki vazifeyi başarmak zorundayız. Tek meclis ve tek partiden Atatürk, inkılâpları başarmak için faydalandı. Fakat tek meclis ve tek parti hürriyeti günün birinde demokrasi ve inkılâplar için tehlikeli olabilir. Bunu değiştirmek şarttır"⁵⁷.

10 Kasım 1952'de yani Atatürk'ün ölümünün 14. Yıl dönümünde Adnan Menderes, Atatürkçülüğün gerçek yorumcularının sadece Halk Partililer olduğu yönündeki algıyı yıkarcasına Atatürk inkılâpları hakkındaki görüşlerini açıklayarak, Atatürk'ün başarılarını kendi orijinal karakter ve biçimlerinde korumak değil, bu başarıları, onların ortaya çıkışına egemen kılan amaç ve nedenlerine uygun bir şekilde geliştirmek gerektiğini açıkladı⁵⁸. Ancak uygulamada yapılanlar söylenenlerle pek uyuşmuyordu. DP'nin özellikle de laiklik hususunda ilk andan itibaren yürüttüğü yumuşak politika kendi bünyesinde de birtakım teokratik eğilimlerin belirmesine yol açtı. İhtiyacı olanlar dışında kadın memurların çalıştırılmaması, köy okullarına din derslerinin

55 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2*, Yayına Haz: Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret Yay., İstanbul, 1997, s.1619.

56 Yaklaşan seçimler nedeniyle Millet Partisi'nin oyları sempatik bir CHP'ne gidebilirdi. Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s.60.

57 Sadak, "Demokraside İnkılâp Olur mu?", *Akşam*, 4 Kasım 1952.

58 Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s.103.

konması, Ayasofya'nın cami haline getirilmesi, bazı parti delegelerinin Atatürk inkılâplarına zıt olarak fes ve çarşaf giyme, Arap harflerini kullanma hakkının geri getirilmesini istemek gibi davranışları partinin Eylül 1952'deki Ankara il kongresinde ileri sürülen istekler arasındaydı⁵⁹. DP bu eğilimlerinde muhalefete karşı da sert bir tutum izledi ve halkla olan köprülerini sağlam tutma amacıyla din konusunu kullandı⁶⁰. Sadak, DP'nin bu tutumunu eleştiren yazısını şu satırlarla ortaya koyuyordu:

“Demokrat Parti eski iktidarı din düşmanı özellikle de İslamiyet düşmanı ilan ediyor. Eski iktidar bu konuda hangi kanunu çıkarmış, hangi icraatı tatbik etmiştir? Din düşmanı eski devir ile din dostu bugünkü iktidar arasında müessese, mevzuat, icraat bakımından –Arapça ezan müstesna- ne fark vardır? Hakikat, feci hakikat şudur ki yeni iktidar, cahil kitleyi kazanmak için eski iktidara en kaba iftiralarda bulunuyor. Demokrat Parti iktidarı, laiklik prensipleri ve vicdan hürriyeti bakımından memlekette, iftihar edeceği havayı yaratmaya, elhak, muvaffak olmuştur⁶¹. Bir kere eski iktidar kimdir ve ne zamandır? İsmet İnönü'nün devlet başkanı olduğu II. Dünya Harbi devri mi? Memleket yalnız bu altı yıl içinde mi bozuldu, din ve İslamiyet düşmanı kesildi? Ahmet Emin'e Malatya'da kurşun sikanları tahrik eden mürteci gazetelerin yazılarıyla, Demokrat Partinin beyaz kitabında CHP'ni İslamiyet düşmanı ilan eden satırların hiç farkı yoktur. Bu, ağır bir suçtur. Buna tenezzül etmek iki yıllık başarılarını 330 sayfada anlatmakla bitiremeyen bir iktidara yakışmaz. Başbakanın, bu suçun mesulü üzerinde durmasını rica ederiz. Bir memlekette yaşıyoruz ki, iktidarın en büyük silahı muhaliflerini din düşmanlığı ile suçlamaktadır. Buna da demokrasi diyoruz, Avrupa camiasına girmiş devlet adı veriyoruz”⁶².

Ali Fuat Başgil'e göre, hürriyet ve demokrasi rejimi her ne kadar aynı gibi gözükse de aslında bunlar birbirlerine sıkıca bağlı olan farklı şeylerdir. Hürriyet rejiminin devamı demokratik bir toplum ile mümkündür. Demokrasi, halkın hükümet ve idareyi bizzat ve doğrudan ele alması usulüne değil, millet meclisi vasıtasıyla temsili esasına, bu esas ise çoğunluk prensibine dayanır. Demokrasi halkın çoğunlukla, çoğunluğunda millet meclisi ile temsil edildiği bir sistemdir. Ancak bütün kuvvet ve iktidarın çoğunluğa geçmesinden sonra tüm söz hakkı, çoğunluk içinde sürü başlarının elinde toplanırsa tehlike ortaya çıkar. Böyle bir demokraside “Halkın sesi Hakk'ın sesidir” geleneğinin yerine “çoğunluk kodamanlarının sesi Hakk'ın sesidir” e dönüşür, sonuçta hak ve vazife sırf sayı kuvvetinden başka bir şey olmayan mesuliyetsiz bir kitlenin iradesi haline gelir. Böylelikle iktidar çoğunluk adı taşıyan taçsız bir hükümdarın elinde toplanır ki bu, demokrasi için son derece tehlikelidir⁶³.

59 Cem Eroğul, *Demokrat Parti*, İmge Kitapevi, Ankara, 1998, s.130.

60 Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitapevi, Ankara, 2000, s.30.

61 Sadak, “Demokrat Parti Hesap Veriyor”, *Akşam*, 29 Kasım 1952.

62 Sadak, “Medeni İnsanlar Gibi Düşünüp Konuşmayı Biraz Öğrensek”, *Akşam*, 1 Aralık 1952.

63 A.F., Başgil, *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yay., İstanbul, 2006, ss.139-141.

Zamanla Başgil'in yaptığı benzetmeye uygun bir uygulamaya dönüştüğü görülen DP politikaları CHP tarafından dikkatle izlendi. Sadak, politika mücadelesinin Türkiye'de aldığı çirkin şeklin başlıca sebebinin ana davanın, yani rejim meselesinin henüz halledilmemiş olmasında görüyor, çünkü tek partili hürriyetsiz otoriter rejime destek olmuş hukuki müessese ve kanunlarla demokrasinin yaşatılıp yürütülmek istendiğini, tezadın bundan ve bütün huzursuzluğun da bu tezattan ileri geldiğini iddia ediyordu. Demokrasi, haklar ve hürriyetler hepsi var olsa bile yarın hükümet istemediği takdirde, bunların hiçbirisinin olmayacağı fikrindeydi. Bu hak ve hürriyetlerin bazı ahvalde var olması ve bazı şartlar içinde -hiçbir kanun değişmeden dahi- yok olabilmesi bundan ileri gelmekteydi. Sadak'a göre, CHP iktidarının en büyük günahı, bir seçim kanunu ile demokrasiyi yerleştirip iktidarı devrettiğini sanması yahut iktidarı devretmeyeceğini yüzde yüz umarak asıl rejim davasını sonraya bırakmasıydı. Muhalefet olarak gafletinin acısını çeken CHP'nin hatası, Demokrat Parti iktidarının aynı hatada bocalaması için sebep teşkil etmiyordu. "Hürriyet, demokrasi" söylemleriyle iş başına gelmiş bir partinin, bir kere iktidara yerleştikten sonra tek parti rejimi içinde demokrasiyi devam ettirmek gibi bir keramet göstermekte ısrar etmesi mümkün değildi. Gün gelecek, o da düşecekti⁶⁴.

Öyle de oldu. Fakat bu düşüş gerçek bir demokraside olduğu gibi seçim usulüyle olmadı. Türkiye'de 1950'li yılların genç demokrasi uygulaması müdahale ile sonuçlanıyordu. Demokrat Parti, 1957 seçimlerini -muhalefetin güç birliği yapmasından çekinerek seçim kanununu değiştirmesine rağmen- azalan oylarıyla kazandı. 1958 yılında artan ekonomik bunalıma, başarısız ve uyducu dış politika eleştirileri ile birlikte, DP'nin muhalefeti sindirmeye yönelik politikaları yolundaki yorumlarda eklenince, ortaya çıkan karışıklıklar sonucu 27 Mayıs 1960 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koydu ve DP dönemi sona erdi.

Sadak'ın siyasi hayatı boyunca uygulanmasını arzu ettiği çok partili hayatın ilk kesintisi, göremediği bu müdahale ile oldu. Birçok eksiklerine rağmen insanlığın bugün için bulduğu en iyi idare şeklinin demokrasi olduğunu vurgulayan ve bunun sebebinin şimdiye kadar denenmiş olanlara kıyasla milletlerin menfaatlerine en uygun görülen sistem olarak gören Sadak, 21 Eylül 1953'te yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak hayata gözlerini yumdu. Onun da dediği gibi, demokrasi milletlerin refahına, zenginleşmesine, iktisadi kalkınmasına çalışan ve bu işlerde muvaffak olan bir ahlak ve fazilet idaresiydi⁶⁵.

64 Sadak, "Dünya Ne İle Meşgul, Biz Hala Nelerle Uğraşıyoruz!", *Akşam*, 12 Kasım 1952.

65 Sadak, "Demokrasinin Manevi Kısmı", *Akşam*, 23 Eylül 1952.

Sonuç

Türk Tarihinde çok partili hayat ilk olarak II. Meşrutiyet döneminde kurulmuştur. 1923-1945 yılları arası devam eden tek partili dönem ise çok partili hayata bir geçiş dönemi olup, demokrasinin toplumsal ve ekonomik temelleri bu devirde atılmıştır. Demokrasi hakkındaki görüşlerini 1923'ten itibaren yazılarında kaleme alan Sadak'ın bu konudaki asıl görüşleri 1945 yılından itibaren yoğunlaşmaktadır. Türkiye'de ilk muhalefet partilerinin belli bir fikir ve inanç birliğinden değil, CHP'ne karşı hoşnut olmayanlar tarafından kurulduğunu belirten Sadak, partilere gücünü veren unsuru, üyeleri arasında siyasi, sosyal ve ekonomik konularda sıkı bir fikir birliğinin olmasında görmüştür.

Demokrasinin en iyi hükümet şeklinin cumhuriyet olduğu fikrinde olan Sadak, tek partili dönemi emperyalizm ve irtica tehlikesi dolayısıyla otoriter uygulamaların olduğu bir dönem olarak kabul etmekle birlikte, aynı zamanda bu dönemin Atatürk'ün ve İnönü'nün şahsiyetinde inkılaplarla modern Türkiye'nin oluşturulmak istendiği dönem olarak da kabul eder. Ancak tarihler 1945'i gösterdiğinde tek partili rejimin artık toplumun çeşitli sosyal ve siyasi ihtiyaçlarını karşılayamadığını açıklayacak kadar samimi bir demokrasi savunucusu olmuştur. Bu nedenle de 1946'da çok partili hayat ve demokrasi için başlayan mücadele ve sonrasında DP'yi oldukça olumlu karşılamıştır. Fakat Sadak'ın da belirttiği gibi demokrasi olarak tanımlanan değişiklik arzusunun hürriyetten başka hangi anlamı taşıdığı konusunda bir fikir birliği kurulamamasına, demokratik hayat için gerekli anayasal kurallar ve kurumların oluşturulmaması da eklenince demokrasi ile bağdaşmayan politikalar uygulandığı yorumları yapılmıştır. Sadak'ta DP'yi zaman zaman eleştirdiği yazılarını, çok partili sistemi ve demokrasiyi güçlendirme noktasında, toplumu bilgilendirme ve demokrasinin yerleşmesi hususunda kamuoyu oluşturma adına mümkün olabildiğince gazetesinde yazmaktan çekinmemiştir.

Demokrasinin her toplumun milli ihtiyaçlarına göre uzun bir süreçte şekillenen bir nizam olduğunu belirten Sadak, demokrasilerde özellikle oy kaygısıyla partilerin milli menfaatleri feda edebilecekleri kaygısından hareketle, seçimlerde halkın eğitilmiş olmasının önemine vurgu yapmış ve eğitim düzeyi yüksek toplumlarda partili olma anlayışının daha fazla olduğunu belirtmiştir. Çok partili gerçek bir demokrasinin kurulması, halkın liderleri bilinçli olarak seçmesine bağlıdır. Toplumun milli menfaatlerinin farkında olması, kültürel, ekonomik, sosyal seviyesinin yüksek olması şüphesiz demokrasinin daha iyi işleminin ön koşullarıdır. Geri kalmış ve henüz pek çok konuda kendini ispatlayamamış toplumlarda demokrasi bir tehlike olabilmektedir. Türkiye'deki inkılapları en başta da laikliği, rejimin koruyucusu olarak gören Sadak, inkılapla demokrasinin getirilebileceğini, ancak demokraside inkılap yapmanın tehlikeli olacağı düşüncesindedir.

Demokrasi geçmişi çok fazla olmayan her ülke gibi Türkiye’de de demokratik haklar ve daha ileri bir demokrasinin nasıl olacağı konusunda sıkıntılar yaşanabilmektedir ve bunlar milli menfaatlere uygun sivil bir anayasa ile aşılabilecek sıkıntılardır. Hoşgörü ve uzlaşmaya dayalı demokratik kültürün bir yaşam biçimi olarak kabul edilmesiyle ki demokrasi Sadak’ında ümit ettiği gibi bir ahlak ve fazilet idaresi olabilecektir. Unutulmamalıdır ki demokrasi, vazgeçilmeyecek kadar denemeye ve beklemeye değer bir sistemdir.

KAYNAKÇA

- AHMAD, F., *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Hil Yay., İstanbul, 1996.
- _____, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, İstanbul, 1976.
- BAŞGİL, A.F., *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yay., İstanbul, 2006.
- BİSBEE, E., *The New Turks Pioneers of the Republic 1920-1950*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 1951.
- BOSTANCI, M.N., *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, Ötüken Yay., İstanbul, 1996.
- BOZKURT, C., *Siyaset Tarihimizde CHP*, Y.Y., 1968.
- ÇAVDAR, T., *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitapevi, Ankara, 2000.
- EROĞUL, C., *Demokrat Parti*, İmge Kitapevi, Ankara, 1998.
- Cumhuriyet*, 16 Eylül 1952.
- KARPAT, K., *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul, 2012.
- _____, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul, 2011.
- KOÇAK, C., *Türkiye’de Milli Şef Dönemi 2*, İletişim Yay., İstanbul, 1996.
- LEWIS, G., *Modern Turkey*, Praeger Publishers, Newyork Washington, 1974.
- SADAK, N.S., *Toplumbilim Sosyoloji*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.
- _____, “Mecliste Tenkit Nasıl Meşru Olur”, *Akşam*, 4 Kasım 1923.
- _____, “Halk Hükümetinde Fırkalar Zaruridir”, *Akşam*, 31 teş ev 1924.
- _____, “Hakikat”, *Akşam*, 14 Eylül 1930.
- _____, “Milletlerin Kendi İdare Şekillerini Seçmek Hakkı ve İtalya’da ‘Demokratik Rejim’”, *Akşam*, 5 Kasım 1943.
- _____, “Değişmez Hakikatler ve Partilerin Hususi Görüşleri”, *Akşam*, 15 Ocak 1945.
- _____, “Ne Kara İrtica, Ne Kızıl İhtilal”, *Akşam*, 25 Haziran 1945.
- _____, “Demokrasiyi, Demokrasi Olmayanla Tarif Denemesi”, *Akşam*, 15 Temmuz 1945.
- _____, “Toprak Kanunu Anayasaya Aykırı mıdır?”, *Akşam*, 2 Şubat 1945.

- _____, "On Yedinci Madde", *Akşam*, 27 Mayıs 1945.
- _____, "Toprak bayramını kutlarken: Hürriyet, Demokrasi ve Parti Düşünceleri", *Akşam*, 18 Haziran 1945.
- _____, "Dış Tehlike Karşısında Memleketin Manzarası", *Akşam*, 6 Ağustos 1945.
- _____, "Türkiye'de Bir Rejim Buhranı Yoktur, Bir İlerleyiş Hareketi Vardır", *Akşam*, 27 Ağustos 1945.
- _____, "Cumhuriyette Otoritenin Kaynağı ve Halk Partisi", *Akşam*, 28 Ağustos 1945.
- _____, "Demokrat Partiye Hoş Geldin Deriz", *Akşam*, 9 Ocak 1946.
- _____, "Particilikte Nafile Namazı", *Akşam*, 19 Ekim 1946.
- _____, "Tek Parti, Tek Şef Sistemini Deviren Demokrat Partisi," *Akşam*, 11 Mart 1947.
- _____, "Politikada Samimilik Kanaatlerde Ciddilik", *Akşam*, 12 Nisan 1947.
- _____, "Demokrat Partisi'nin Beyanamesi Münasebetiyle", *Akşam*, 5 Eylül 1947.
- _____, "Eski İşime Başlarken", *Akşam*, 22 Mayıs 1950.
- _____, "Dilemediğimiz İki Şey", *Akşam*, 23 Mayıs 1950.
- _____, "Tavizle İşe Başlamamak", *Akşam*, 8 Haziran 1950.
- _____, "Demokrasinin Müdafaası", *Akşam*, 8 Ekim 1950.
- _____, "Demokrasinin Manevi Kısmı", *Akşam*, 23 Eylül 1952.
- _____, "Milli Menfaatlere Uygun Tedbirler, Halkın Hoşuna Giden Kararlar", *Akşam*, 22 Kasım 1950.
- _____, "Partili ve Partici", *Akşam*, 12 Ocak 1952.
- _____, "Rahatsızlığın Asıl Sebebi", *Akşam*, 14 Haziran 1952.
- _____, "Demokrasinin Dayancı Yalnız Kanunlar Olabilir mi?", *Akşam*, 4 Temmuz 1952.
- _____, "Düşman Partiler Arasında Demokrasi Yaşayamaz", *Akşam*, 25 Eylül 1952.
- _____, "Bu Kin ve Düşmanlık Havası Böylece Sürüp Gidecek mi?", *Akşam*, 11 Ekim 1952.
- _____, "Yüreğimizde Yatan Aslan", *Akşam*, 26 Ekim 1952.

_____, "Demokraside İnkılâp Olur mu?", *Akşam*, 4 Kasım 1952.

_____, "Dünya Ne İle Meşgul, Biz Hala Nelerle Uğraşıyoruz!", *Akşam*, 12 Kasım 1952.

_____, "Demokrat Parti Hesap Veriyor", *Akşam*, 29 Kasım 1952.

_____, "Medeni İnsanlar Gibi Düşünüp Konuşmayı Biraz Öğrensek", *Akşam*, 1 Aralık 1952.

Türkiye Tarihi 4, Kolektif Eser, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

URAN, H., *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2008.

UYAR, H., *Tek Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yay., İstanbul, 1998.

YALMAN, A.E., *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2*, Yayına Haz: Erol Şadi Erdiñç, Pera Turizm ve Ticaret Yay., İstanbul, 1997.

YILMAZ, E., *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*, Birey Yay., İstanbul, 2008.